

TURK XOQONLIGI VA ARABLAR BOSQINI DAVRIDA O'RTA OSIYO HOKIMLIKLARINING MAVQEYI

Umidjon Xayrullayev

Osiyo xalqaro universiteti tarix fani o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13958464>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Turk xoqonligi davrida va arab xalifaligining hukmronlik davrida O'rta Osiyo hokimliklarining mavqeyi haqida yoritilgan. O'rta Osiyo hokimliklari har doim mustaqil siyosat olib borishga harakat qilib kelganligi haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Eltabar, tudun, ixshid, xoqon, noib, etik va paypoq.

THE POSITION OF CENTRAL ASIAN GOVERNORSHIPS DURING THE PERIOD OF THE TURKISH KHANATE AND THE ARAB INVASION

Abstract. This article describes the position of Central Asian governorships during the period of the Turkish khanate and the Arab caliphate. It informs that Central Asian governments have always tried to conduct an independent policy.

Key words: Eltabar, tudun, ikhshid, khagan, naib, boots and socks.

ПОЛОЖЕНИЕ СРЕДНЕАЗИАТСКИХ НАМЕСТНИКОВ В ПЕРИОД ТУРЕЦКОГО ХАНСТВА И АРАБСКОГО НАШЕСТВИЯ

Аннотация. В статье описывается положение среднеазиатских наместников в период Турецкого ханства и Арабского халифата. Он сообщает, что правительства стран Центральной Азии всегда стремились проводить независимую политику.

Ключевые слова: Эльтабар, тудун, ихшид, каган, наиб, сапоги и носки.

Bizga ma'lumki Turk xoqonligiga 552-yilda Bumin asos solgan. Bu davlatning poytaxti Oltoy shahri bo'lgan. Turklar 555-yilda Orol bo'yi va Sirdaryo havzalaridagi yerlarni qo'lga kiritgan va 568-yilda eftallar mag'lub etilganidan so'ng O'rta Osiyo hokimliklari xoqonlikka bo'ysundirilgan. Xoqonlik boshqaruviga ko'ra O'rta Osiyo hokimliklari boshqaruvi mahalliy hokimlarga qoldirilib faqat boj va yasoq soliqlarini undirib olish orqali boshqarilgan. VI asrning 80-yillarida xoqonlik ikki qismga Sharqiy va G'arbiy xoqonliklarga ajraladi. O'rta Osiyo G'arbiy xoqonlik tarkibiga kirib xoqonlikning markazi Yettisuv shahri hisoblangan¹. Mahalliy hokimliklar tobora markaziy hokimiyatga bo'ysunmaslikka intilar edi. G'arbiy xoqonlik davrida mahalliy hokimlarning mustaqillikka bo'lgan intilishi yanada kuchayib bordi. Tun yabg'u xoqon 618-yilda Yettisuvning Suyob shahrida taxtga o'tirdi. U boshqaruv markazini Choch vohasidagi Mingbuloq

¹ G'. Boboyorov. To'n Yabg'u xoqon qissasi. Toshkent-2011y. 9-b

mavzesiga ko'chirdi va bu yerdan turib o'lkadagi katta- kichik viloyatlar boshqaruvchilarining har biriga *eltabar* unvonini taqdim etgan. Ular huzuriga *tudunlar* yuborgan. *Eltabar* unvoni turk xoqonligida yuqori darajali unvon edi va ma'nosi "elni tutib turuvchi" bo'lib, *tudun* esa "bo'ysundirilgan o'lkalardan soliq yig'ishni tashkil qiluvchi noib ma'nosini anglatgan"². Bundan tashqari manbalarning guvohlik berishicha To'n yabg'u xoqon o'z ajdodlaridan ko'ra boshqaruvda ancha ilg'or bo'lib Sosoniylarga yaqin bo'lgan 27 viloyatni o'z ichiga olgan Toxaristonni boshqarish uchun Tarshad ismli o'g'lini tayinlaydi³. To'n yabg'u xoqon tobe hukmdorlarni boshqarish uchun xoqonlikda mavjud ananaviy usul-nikoh rishtalari orqali boshqaruvni yo'lga qo'ydi. Xitoy yilnomalarida keltirilishicha Samarqand hukmdori Kyumuchji uning qiziga uylandi⁴. bundan ko'rinib turibdiki Samarqand o'sha davrda Sug'd konfedertasiyasining markazi hisoblanib uning mavqeyi ancha yuqori bo'lgan. O'rta Osiyoga arablar bosqini davrida ya'ni 673 yilda arablar Amudaryodan o'tib Buxoro muzofotiga yurish qildi. Bu paytda Buxoro Sug'd konfederatsiyasi tarkibida bo'lib uni Bidunxudotning rafiqasi Xotunxudot o'g'li Tug'shoda (Tag'shoda) kichik yoshli bo'ganligi tufayli o'zi boshqarar edi.

Ubaydulloh ibn Ziyod Buxoro shahriga yaqinlashgach Malika G'arbiy turk xoqonligiga odam yuborib yordam so'raydi va Ubaydulloh ibn Ziyodga ham odam yuborib yetti kun muhlat so'rab men sening itoatingdaman deya ta'kidlaydi⁵. Yordam kelmagach Ubaydulloh ibn Ziyodga yana odam yuborib yetti kun muhlat so'raydi. Turk lashkarlari yetib kelib ikki o'rtada sodir bo'lgan muhorabada Ubaydulloh ibn Ziyodning qo'li baland keladi. Xotunxudot qal'aga yashirinadi va uning bir poy etigi va paypog'i tushib qoladi. Etik va paypoq tilla iplar bilan tikilgan va qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan edi baholasalar ikki yuz ming dirham bo'ldi⁶.

Tug'shoda ulga'ygach Buxoro hukmdori bo'ladi va Qutayba Buxoroni egallagandan so'ng iymon keltiradi. Shundan so'ng Qutayba ibn Muslim Buxoro boshqaruvini Tug'shoda qo'lida qoldiradi. Dastlabki arablar bosqini davrida ham hokimlarning mavqeyi yuqori bo'lgan. 720 yilda Samarqand hokimi G'urak va Panjikent hokimi Divashtich boshchiligida qo'zg'olon ko'tarildi. 722 yilda Divashtich Xuroson noibi huzuriga chaqirildi va So'g'daga ixshidlik qilish huquqini qo'lga kiritdi⁷. Hatto arablar davrida ham O'rta Osiyo hokimliklarining aksariyatida mahalliy boshqaruv qoldirilgan bo'lib xalifalikda ularning mavqeyi yuqori bo'lgan.

² G'. Boboyorov. To'n Yabg'u xoqon qissasi. Toshkent-2011y. 10-b

³ Бичурин (Иакинф). Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии. Санктпетербургъ-1851г. с-330

⁴ G'. Boboyorov. To'n Yabg'u xoqon qissasi. Toshkent-2011y.11-b

⁵ Abu Muhammad Narshaxiy. Buxoro tarixi. Toshkent-1993. 39-b

⁶ Abu Muhammad Narshaxiy. Buxoro tarixi. Toshkent-1993. 39-b

⁷ M.Ishoqov. Unutilgan podsholikdan xatlar. Toshkent-1992. 15-b

REFERENCES

1. Бичурин (Иакинф). Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии. Санктпетербургъ-1851г.
2. Abu Muhammad Narshaxiy. Buxoro tarixi. Toshkent-1993.
3. M.Ishoqov. Unutilgan podsholikdan xatlar. Toshkent-1992
4. G'. Boboyorov. To'n Yabg'u xoqon qissasi. Toshkent-2011y
5. Yarashova Mohlaroyim Shuhratovna. (2024). Muyiddin Ibn Arabiyning Tasavvuf Ta'limotida Tahsil Olgan Ayol Ustozlari Va Ta'lim Bergan Ayol Shogirdlari. *Miasto Przyszłości*, 52, 622–625. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4679>
6. Sayfutdinov, F. (2024). HISTORIOGRAPHY OF INFORMATION ABOUT THE POPULATION OF THE ZARAFSHAN OASIS. (20TH CENTURY). *Modern Science and Research*, 3(2), 911–914. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29503>
7. Sayfutdinov, F. (2023). ILLUMINATION OF KARAKALPAK PEOPLE IN ETHNOGRAPHIC STUDIES. *Modern Science and Research*, 2(12), 910–917. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27281>
8. Sayfutdinov Feruz Ilniyoz o'g'li. (2023). XIX ASRDA XONLIKLARNING O'ZARO SAVDO MUNOSABATLARI. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(8), 111–114. Retrieved from <http://jsrt.innovascience.uz/index.php/jsrt/article/view/284>
9. Sayfutdinov Feruz Ilniyozovich, . (2023). STUDY OF THE KARAKALPAK PEOPLE IN ETHNOLOGICAL SCIENTIFIC WORKS HISTORY . *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 61–68. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-11>
10. Yuldosheva , F. Y. qizi. (2023). LEV NIKOLAYEVICH GUMILYOVNING “QADIMGI TURKLAR” ASARIDA KO'KTURKLAR YODGORLIKLARI XUSUSIDA. *GOLDEN BRAIN*, 1(16), 338–342. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/3908>
11. To'Rayev A. I. Buxoro vohasiga turkmanlarning ko'chishi //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 4. – C. 134-139.
12. Ismailovich T. A. Migration of Turkmen Tribes to Zarafshan Oasis: History and Analysis //Central Asian Journal of Social Sciences and History. – 2021. – T. 2. – №. 3. – C. 47-52.
13. To'rayev A. O'ZBEKLARNING CHORJO'YDAGI HAYOT YO'LLARI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 36. – №. 36.

14. To'rayev A. БУХОРОДАГИ ТУРКМАНЛАРИНИНГ АЪНАВИЙ ТУРАР ЖОЙЛАРИ ВА УНДАГИ ЗАМОНАВИЙ ЎЗГАРИШЛАР //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023. – Т. 35. – №. 35.
15. Тўраев А. И. БУХОРОДАГИ ТУРКМАНЛАРИНИНГ АЪНАВИЙ ТУРАР ЖОЙЛАРИ ВА УНДАГИ ЗАМОНАВИЙ ЎЗГАРИШЛАР: Тураев Анвар Исмаилович, Кафедра “Всеобщей истории” Бухарского государственного университета старший преподаватель //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2023. – №. 1. – С. 7-13.
16. Muyiddinov, B. (2023). XII-XIII ASRLAR DAVRIDA BUXORODA ILM – FANNING RIVOJLANISHI. SCHOLAR, 1(28), 341–345. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10027071>
17. Muyiddinov Bekali. (2023). MO'G'ULLAR BOSQINI DAVRIDA BUXORONING AYANCHLI TAQDIRI. TADQIQOTLAR.UZ, 25(2), 212–215. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/308>
18. Muyiddinov Bekali. (2023). THE ROLE OF BUKHARA AND OTHER CITIES IN THE MILITARY ART AND ARMY STRUCTURE OF KHOREZMSHAHS . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 35(3), 55–58. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10035>
19. Muyiddinov, B. (2024). BARTHOLD'S "СОЧИНЕНИЯ. ТОМ I. ТУРКЕСТАН В ЭПОХУ МОНГОЛЬСКОГО НАШЕСТВИЯ" THE HISTORY OF THE CREATION OF THE WORK. MODERN SCIENCE AND RESEARCH, 3(1), 699–702. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10552555>
20. Gulyamov, A. A. (2024). JAMIYATIMIZNING IJTIMOIIY-IQTISODIY, MA'NAVIY-MADANIY SOHALARIDA OILANING ROLI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 36(2), 149-153.
21. Azizovich, G. A. (2024). Trade Relations of Population in Bukhara Emirate, Shariah Rules and Regulations in Commercial Affairs, Partnership Relations. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(9), 189-194.
22. Toshpo'latova, S. (2024). BUXORODAGI SAROYLAR. *Modern Science and Research*, 3(5), 522-529.
23. Toshpo'latova, S., & Xudoyqulov, S. (2024). History And Ethnology Of Olot District. *Modern Science And Research*, 3(5), 148-151.
24. Toshpo'latova, S., & Jo'rayeva, M. (2024). HISTORY AND ARCHITECTURAL MONUMENTS OF JONDOR DISTRICT. *Modern Science and Research*, 3(2), 447-450.

25. Тошполатова, Ш. (2024). THE PRESENT IRANIANS. *Журнал универсальных научных исследований*, 2(5), 453-462.
26. Shuhratovna, T. S. (2024). Linguistic Anthropology. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 4(3), 432-437.
27. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. *SPAST Reports*, 1(7).
28. Toshpo'latova, S., & Tursuntoshova, S. (2024). Khoja Abdulkholiq Gijduvani. *Modern Science and Research*, 3(2), 87-93.
29. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
30. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics Of Ethnologies Of Bukhara. *Modern Science and Research*, 3(2), 1004-1011.
31. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics. *Modern Science and Research*, 3(2), 500-507.
32. Muxamedovna, G. M. (2023). MAKTABLARDA TARIX FANINI O'QITISH AHAMIYATI. *Научный Фокус*, 1(5), 178-180.
33. Muxamedovna, G. M. (2023). TARIX FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. *Научный Фокус*, 1(5), 175-177.
34. Gadayeva, M., & Ismoilova, Z. (2024). The Importance Of Studying The Science Of Youth Psychology In Improving People'S Lives. *Modern Science and Research*, 3(2), 676-683.
35. Gadayeva, M., & Hamroqulova, N. (2024). The Basis Of The Use Of Development-Pedagogical Skills In Pedagogical Activity. *Modern Science and Research*, 3(2), 684-689.
36. Gadayeva, M. (2024). ABOUT THE HISTORY OF THE VEIL OR MEDIEVAL WOMEN'S DRESS. *Modern Science and Research*, 3(2), 1097-1103.
37. Gadayeva, M. (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 459-464.